

Методичні рекомендації* щодо вивчення мов і літератур національних меншин у 2009/10 навчальному році

Навчання мовам та літературам у сучасній школі має орієнтуватися на життєві потреби учнів, допомогти їм бути готовими до співробітництва з іншими людьми.

У 2009/10 навчальному році вчителі-словесники у 1-9 класах загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням мовами національних меншин працюватимуть за Типовими навчальними планами, затвердженими наказом МОН України від 05.02.2009 р. № 66 «Про внесення змін до наказу МОН від 23.02.2004 року № 132 «Про затвердження Типових навчальних планів загальноосвітніх навчальних закладів 12-річної школи»; у 9-11 класах – за Типовими навчальними планами, затвердженими наказом МОН України від 25.04.01 р. № 342.

Вивчення мов і літератур у 5-9 та 10-11 класах загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням українською мовою та мовами національних меншин здійснюватиметься за навчальними програмами, повний перелік яких буде видрукований в «Інформаційному збірнику МОН України».

У змісті сучасних навчальних програм з **української мови та мов національних меншин для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням мовами національних меншин** реалізується компетентнісний підхід, який забезпечує формування комунікативної, мовної і лінгвістичної, культурологічної компетенцій.

Комунікативна компетенція – це оволодіння усіма видами мовленнєвої діяльності та основами культури усного та писемного мовлення, розвиток умінь та навичок використовувати їх у різних сферах та ситуаціях спілкування.

Мовна і лінгвістична компетенції – це засвоєння знань про мову як знакову систему; оволодіння основними нормами літературної мови; збагачення словникового запасу та граматичного устрою мовлення учнів; формування навичок аналізу мовних явищ та фактів.

* Початок див. у попередньому випуску. *Ред.*

Культурознавча компетенція – це розуміння мови як форми вираження національної культури, взаємозв'язку мови та історії народу, оволодіння нормами мовленнєвого етикету, культури міжнаціонального спілкування.

Формування всіх компетенцій у навчальному процесі має проходити у тісному взаємозв'язку.

Відповідно до навчальних програм та Державного стандарту загальної середньої освіти шкільні курси **української мови та мов національних меншин в загальноосвітніх навчальних закладах з навчанням мовами національних меншин** будуються за лінійним принципом і системне вивчення їх завершується у **9 класі** розділом «Синтаксис та пунктуація».

Вивчаючи основні теми цього розділу, які присвячені складному реченню, вчитель має сформувати в учнів основні уявлення, які забезпечать поняття складного речення як синтаксичної одиниці вищого рівня; уміння визначати основні типи складних речень, моделювати їх та використовувати в усних та писемних висловлюваннях.

Вивчення мовного матеріалу з даної теми має спиратися на засоби наочності (схеми, таблиці), що покращуватиме сприйняття синтаксичної теорії.

Відповідно до загальної концепції вивчення шкільного курсу мов у 9 класі подача граматичного матеріалу з теми «Складне речення» має супроводжуватися роботою над речовим аспектом мови, а саме: необхідно опрацювати інтонаційні навички за допомогою читання текстів різних типів та стилів; приділяти більше уваги аналізу таких текстів, умінням формулювати тези та наводити аргументи, висловлюватися на запропоновану тему, створювати тексти різних стилів тощо.

Взагалі робота над текстами має стати стимулом для обговорення проблем і в той же час необхідним фактичним та мовним матеріалом для створення особистісних усних та писемних висловлювань.

У процесі реалізації навчальних програм необхідно використовувати міжпредметні зв'язки, що буде сприяти поглибленому розумінню мовних явищ, розширенню кругозору учнів, формуванню умінь застосовувати знання з других навчальних предметів.

Завершується робота у 9 класі повторенням та систематизацією вивченого навчального матеріалу за курс основної школи. При опрацюванні цього розділу бажано звернути увагу на теми, що найчастіше викликають труднощі в учнів.

На виконання галузевої Програми поліпшення вивчення української мови в загальноосвітніх навчальних закладах з навчанням мовами національних меншин на 2008-2011 роки, затвердженої наказом МОН України від 26.05.2008 р № 461, починаючи з 2008/09 навчального року, розпочалося поетапне введення двомовного навчання окремих предметів в цих навчальних закладах.

Застосування двомовного навчання передбачає певні зміни у відборі змісту, методів, організації роботи не тільки на предметних уроках, а також на уроках української мови.

Зокрема, необхідно посилити увагу до спеціальної лексики, що використовується на уроках з природничо-математичного циклу. Наприклад, учням доводиться постійно використовувати у різних формах **числівники**, тому потрібна наполеглива робота щодо утворення різних форм числівників, їх вимови за орфоепічними нормами, правильне будовання речення з числівниками. Доцільно застосовувати наступні вправи на використання числівників: пропонувати учням вимовляти слідом за учителем сполучення слів, невеликі речення з числівниками, які вжиті в непрямих відмінках; записува-

ти окремі речення з математичного (природничого) тексту, подаючи числівники словами, а не цифрами; використовувати таблиці відмінювання кількісних і порядкових числівників тощо.

Окрім числівників, необхідно приділяти більше уваги **прикметникам** вищого та найвищого ступенів, в утворенні яких учні частіше припускаються помилок (*коротший, важчий, більший, менший; найкоротший, найбільший, найдовший, найрізноманітніший, стиснутий, розтягнутий* та ін.); **прислівникам** різних семантичних груп (*більше, менше, повільно, ліворуч, праворуч, навколо, завдовжки, вдень, опівдні, потім, спочатку, самостійно* тощо); **дієприкметникам** і (особливо) **дієприслівникам** і відповідним зворотам (*розміщений, напрямлений, додаючи, віднімаючи, спираючись, користуючись, не відриваючи, застосовуючи*) тощо.

Особливої уваги потребує також використання **прийменників, сполучників, часток**. Зазначені вище граматичні категорії не належать до центральних тем шкільного мовного курсу, але, зважаючи на потреби двомовного навчання різних предметів, необхідно посилити до них увагу і на уроках української мови.

В цілому матеріали курсів з інших предметів повинні посідати більше місця у навчанні української мови, адже це навчання покликане забезпечити її застосування у різних сферах життя. Отже, на уроках української мови мають використовуватися терміни з математики, біології та інших предметів для звукового аналізу чи визначення наголосу; групування слів за певними семантичними ознаками; утворення словосполучень, до яких входять терміни з певної галузі (*два вектори, три види сил*); спостереження над словами, які відрізняються за родом у двох виучуваних мовах, наприклад: *поділка шкали* (укр.) – *деление шкалы* (рос); аналіз речень з дієприслівниковими зворотами, узятих з того параграфа, який опрацюється на уроках з фізики, математики, хімії тощо.

Окрім того, важливо розширити тематику розвитку мовлення, передбачивши теми, пов'язані з іншими предметами. Вони дають не менше можливостей для слухання-розуміння, читання, складання текстів, ніж будь-які інші, суто мовні чи літературні.

Отже, слід пропонувати учням:

– слухати, читати, обговорювати, переказувати тексти з так званої цікавої математики (фізики, хімії, біології); визначити їх тему, особливості побудови тощо;

– читати фрагменти матеріалів підручників з інших предметів (українською мовою), аналізувати їх побудову, мікротеми, з яких вони складаються, логічні зв'язки між ними, відрізнити основну інформацію від додаткової тощо;

– придумувати, розігрувати діалоги, складати монологічні висловлювання про різні уроки (Що сьогодні було на уроці математики? Яку задачу ти розв'язав першим? Чи правильно? і подібне).

Головною особливістю **вивчення української літератури та інтегрованого курсу «Література» у 9 класі загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням мовами національних меншин** є те, що навчальний матеріал програм побудований на історико-літературній основі. Водночас, оскільки основний курс літератури завершується, програмові твори у цьому класі представлені цілісно: від давнини до сучасності, що надає можливість учням представити мікро модель сучасного літературного процесу.

Як зазначають психологи, в учнів 9 класу значно підвищується рівень читацької культури. Школярі цього віку сприймають вже не тільки сюжетну основу твору, але уважно спостерігають і за його художніми особливостями, охоче зіставляють різні літературні явища, дають власну аргументовану оцінку прочитаному.

Водночас важливо враховувати, що читацька активність школярів у 9 класі значно спадає: вони вже набагато менше часу проводять за книгою, головне місце в їхньому житті займає спілкування з однолітками, комп'ютер та телебачення. Це пов'язано і з тим, що учнів у цьому віці все більше хвилюють питання пошуку сенсу життя. Тому пріоритетним видом діяльності на уроці літератури у 9 класі має стати аналітична робота над текстом літературного твору.

Слід звернути увагу, що у 9 класі закономірно ускладнюються і поняття з теорії літератури, які мають засвоїти учні. Школярі вчать накопичувати свої спостереження над текстом, робити узагальнення у ході аналізу твору. Тому на уроках доцільно більш активно використовувати завдання пошукового характеру, які потребують від учнів навичок зіставлення та узагальнення. При цьому підвищується значення міжпредметної інтеграції. Отже, корисними будуть завдання зіставити оригінал твору з його перекладом, зробити свій варіант перекладу художнього тексту.

Одне із головних завдань, які має вирішувати інтегрований курс «Література» у 9 класі, – це навчити школярів сприйманню художнього твору як явища мистецтва слова, розумінню його естетичної своєрідності, вмінню спілкуватися з творами мистецтва мовою мистецтва. Тому вчителю з метою розвитку образного мислення школярів потрібно особливу увагу зосередити навколо роботи над художньою деталлю у тексті, над сприйняттям різноманітних описів. Цьому має сприяти робота над переказами різних текстів, використання прийомів словесного малювання, складання читацького відгуку, плану твору тощо. Серед форм навчальної діяльності, які можуть ефективно впливати на процес естетичного розвитку школярів, слід вказати на такі, як літературні монтажі, уроки з елементами концертної програми, читацькі конференції тощо.

Принцип діалогу культур сьогодні має стати пріоритетним у процесі вивчення літератури в школі. Реалізація цього принципу, що передбачає взаємодію культур на основі визнання обоюдної самоцінності, сприятиме вихованню полікультурної особистості, справжнього громадянина своєї держави і світу в цілому. Тому одним із головних завдань вивчення літератури в загальноосвітніх навчальних закладах з навчанням мовами національних меншин є організація діалогу з представниками різних національностей. Отже, при вивченні програмових творів в інтегрованому курсі «Література» у 9 класі необхідно висвітлювати різноманітні взаємодії різних національних традицій, підкреслюючи світовий контекст певної національної літератури, твори якої вивчаються.

Враховуючи, що українська література та інтегрований курс «Література» у загальноосвітніх навчальних закладах з навчанням мовами національних меншин вивчаються паралельно, необхідно особливу увагу приділяти взаємодії різних культур – української та польської; української та російської та інших. Доцільно у доступній для учнів формі розкривати контактні, типологічні міжлітературні зв'язки, виявляти роль українських письменників і перекладачів у творчості майстрів інших народів. Так, запитання та завдання на зіставлення різних літературних явищ, матеріали про творчі взаємозв'язки письменників мають знайти своє місце під час вивчення літератури в 9 класі.

Враховуючи, що літературний текст як факт мистецтва відображає ознаки конкретної культурної епохи, її філософські концепції, то його вивчення на тлі широкого культурологічного контексту значно розширює читацьке сприйняття, сприяє осмисленню фундаментальних цінностей культури. Тому під час розгляду програмових творів слід підкреслювати взаємозв'язки літератури з іншими видами мистецтв.

Сьогодні перспективи розвитку літератури закономірно пов'язують з впровадженням у навчальний процес інноваційних технологій. Отже, використання інтерактивних прийомів та форм роботи, комп'ютерних технологій навчання має знайти своє місце під час вивчення літературних творів.

Використовуючи інноваційні технології, не слід відмовлятися і від тих класичних методичних прийомів та форм роботи, які давно зарекомендували себе в практиці викладання літератури (традиційне слово вчителя, евристичні бесіди, різного роду перекази, постановка проблемного завдання, словесне малювання тощо).

Звернімо увагу на більш широкі можливості використання у 9 класі групових та парних видів робіт на уроках літератури. А це і співбесіда, і рецензування відповідей один одному, і, безумовно, виконання різноманітних творчих завдань, серед яких можна запропонувати такі як: творчі роботи різних жанрів; складання літературних вікторин, кросвордів, ребусів і головоломок за прочитаним твором; підготовка доповідей проблемно-дискусійного, узагальнюючого і компаративного характеру; зіставлення тексту і його інтерпретацій в інших видах мистецтв, театральна постановка.

Просимо звернути увагу вчителів-словесників, які викладуть українську літературу у загальноосвітніх навчальних закладах з навчанням мовами національних меншин: у навчальну програму основної школи (5-9 класи) внесено зміни (див. Методичні рекомендації щодо реалізації галузевої Програми поліпшення вивчення української мови у загальноосвітніх навчальних закладах з навчанням мовами національних меншин на 2008/09 роки (лист МОН від 08.10.08 р. № 1/9-647).

Окрім того, в зв'язку з необхідністю систематизації навчального матеріалу про періодизацію українського літературного процесу твори та навчальний матеріал розділів «Прадавня українська література» і «Давня українська література XIV-XVIII століття» об'єднати і давати їх вивчення під назвою «Давня українська література», як у курсі української літератури для загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою навчання.

З метою уникнення дублювання вивчення окремих творів, у розділі «Література середнього сторіччя і епохи Відродження» навчальної програми інтегрованого курсу «Література» (російська і зарубіжна) авторів Л.А.Сімакової, В.В.Снегір'євої зняти твори «Повість врем'яних літ», «Слово про закон і благодать» Іларіона, «Поучення» Володимира Мономаха, що вивчаються у курсі української літератури.

У зв'язку з тим, що «Слово о полку Ігоревім» вивчається у курсі української літератури як твір давньої української літератури, доцільно звернути увагу на питання впливу цієї видатної літературної пам'ятки на подальший розвиток слов'янських літератур, зокрема російської, вивчення художніх перекладів «Слова...» В.Жуковського, К.Бальмонта, М.Заболоцького та ін.

Підручники з мов і літератур, за якими працюватимуть у 9 класі вчителі та учні, втілюють різні авторські концепції і підходи щодо викладання мов і літератур у сучасній школі. Однак, кожен з цих підручників відповідає чинній програмі та вимогам до навчальної літератури такого типу.

Відповідно до наказу Міністерства освіти і науки України від 02.02.2009 № 56 за підсумками Всеукраїнського конкурсу рукописів підручників для 9 класу затверджено наступні підручники для використання у навчальному процесі загальноосвітніх навчальних закладів.

З навчанням українською мовою:

Російська мова (авт. Пашківська Н.А., Михайлівська Г.О., Распопова С.О.), видавництво «Освіта».

Підручник побудовано на основі комунікативних підходів до вивчення мови. Уся робота в ньому ведеться навколо тексту, що дозволяє учням розвивати і закріплювати мовленнєві навички, уміння будувати власні висловлювання різних видів і типів, усних і письмових. Як дидактичний матеріал використовуються культурологічні, художні та пізнавальні тексти, які ілюструють граматичні теми, що вивчаються. Подано довідкові матеріали, що сприятимуть засвоєнню теоретичного матеріалу, а також правил орфографії та пунктуації.

Російська мова (авт. Рудяков О.М., Фролова Т.Я.), видавництво «Грамота». Комунікативний підхід, що закладений у підручнику, реалізується у системній подачі навчального матеріалу, в якому теоретична та практична частини об'єднуються однією темою (наприклад, «Родина», «Школа», «Театр» та ін.). Теоретичний матеріал підручника спирається на опорні матеріали з української мови. Кожна мовна тема завершується системою завдань, які спрямовані на практичне її опрацювання.

Російська мова, 5-ий рік навчання (авт.Гудзик І.П., Корсаков В.О., Сакович О.К.), видавництво «Освіта».

Матеріал цього підручника структурований як система уроків. Це надає можливість комплексно підходити до розвитку мовних та мовленнєвих умінь та навичок. Синтаксичний матеріал у підручнику надається на початку, що полегшує в подальшому об'єднання його з іншими темами. Дидактичний матеріал, тексти, різні за тематикою та стилем – науково-популярні, публіцистичні, художні та культурологічного змісту. Характерна особливість підручника – опора на знання та уміння, отримані на уроках рідної мови та літератури.

Російська мова, 5-ий рік навчання (авт. Полякова Т.М., Самонова О.І., Приймак А.М.), видавництво «Гене́за».

У підручнику реалізовано сучасні підходи до викладання курсу російської мови, а саме: комунікативно-діяльнісний підхід до вивчення мови з використанням інтерактивних технологій. Матеріал підручника викладається як поурочна система. У структурі кожного уроку закладено обов'язкову мовленнєву розминку. Завдання складено з урахуванням індивідуального та диференційного підходу до кожного учня, а також з використанням інтерактивних форм навчання. Учням запропоновано рубрики «Занимательная грамматика», «Для любознателных».

З навчанням російською мовою:

Українська мова (авт. Бондаренко Н.В., Ярмлюк А.В.), видавництво «Освіта».

Підручник має чітку структуру – матеріал розподілено на розділи і параграфи. Після кожного розділу подаються запитання й завдання для повторення. У підручнику приділено достатньо уваги як засвоєнню теоретичного матеріалу, так і розвитку та вдосконаленню зв'язного мовлення.

Система завдань і вправ передбачає також диференційований підхід до засвоєння мови. Цьому сприятимуть завдання різного рівня складності.

Українська мова (авт. Заболотний В.В., Заболотний О.В.), видавництво «Гене́за».

У побудові параграфів підручника простежується чітка послідовність етапів роботи. Спочатку окреслюються ключові питання теми та повторюються раніше здобуті знання, які мають стати опорними для вивчення нового матеріалу. Потім пропонуються завдання проблемно-пошукового характеру, теоретичні відомості та система тренувальних вправ різних видів. Завершується кожен параграф висновками, де подається виклад найголовніших положень.

Активізують роботу із теоретичним матеріалом спонукальні рубрики типу «Розрізняйте!», «Порівняйте!», «Пригадайте», «Міркують!»; інтерактивні завдання з умовними назвами «Проект», «Мікрофон», «Попрацюйте в парах», «Мозковий штурм», виконання яких сприятиме розвитку творчих здібностей, образного мислення. У додатках подано російсько-український перекладний та тлумачний словнички, таблиці для повторення й узагальнення вивченого в 5-8 класах, пояснення до виконання інтерактивних завдань, відповіді до вправ.

Українська література (авт. Авраменко О.М., Дмитренко Г.К.) видавництво «Грамота».

Особливістю підручника є подача матеріалу невеликими за обсягом частинами з малими рубриками. Частинами (окремими главами) подано матеріал про біографічні відомості письменника, загальний огляд його творчого доробку. Рубрики «До речі...», «Зауважте», «Юному літературознавцеві» містять додатковий матеріал для допитливих учнів. Система запитань і завдань лімітований двадцятьма завданнями до кожного уроку і поділяються на три рівні: репродуктивний (перші три завдання у тестовій формі закритого типу), аналітичний (сім відкритих завдань і запитань), творчий (два відкритих завдання). Домашнє завдання подано у вигляді лаконічної й чіткої інструкції.

Українська література (авт. Івасюк О.М., Гуїванюк Н.В., Бузинська В.С., Тодорюк С.С.) видавництво «Світ».

Підручник становить органічне продовження підручників «Українська література» для 5-8 класів ЗНЗ з навчанням мовами національних меншин. У структурі підручника-хрестоматії максимально враховано складність навчального матеріалу, відмінності в рівні підготовки учнів, потребу вчителя використовувати різні форми роботи на уроці. Доступно здійснено структурування навчального матеріалу, що забезпечує реалізацію внутрішньо-предметних і міжпредметних зв'язків. Збережено такі рубрики, які були в попередніх виданнях: «Хто? Що? Коли? Чому? Як?», «Вправи і завдання», «Довідка», «Теорія літератури» та ін. Уведено нові рубрики («Запам'ятайте значення виразів», «Інтелектуальна гра», «Хвилинка відпочинку», «Тема для дискусії», «Рольові ігри» та ін.), які дають змогу вчителю обирати різні форми роботи із текстами творів, літературознавчим матеріалом. Враховано також диференційований підхід до організації навчання через раціональне поєднання завдань репродуктивного і творчого характеру («Завдання для роботи в групах», «Продовжіть речення...», «Підготуйте доповідь (повідомлення або реферат) на одну із тем...», «Напишіть порівняльну характеристику за планом...» тощо). З метою підготовки учнів до зовнішнього незалежного оцінювання розроблено різномірні завдання та різних видів).

Українська література (авт. Погребенник В.Ф., Баліна К.Н.) видавництво «Грамота».

Підручник репрезентує знайомство з визначними явищами української літератури XII -XIX ст. на систематичній основі та за історико-хронологічним принципом. Він містить оглядові теми, нариси життєвого і творчого шляху видатних митців слова, відомості з теорії літератури тощо. Закріпленню набутих знань допомагають додаткові рубрики «До відома», «Аналізуємо прочитане», «Тестовий контроль», «У світі читат».

Російська мова (авт. Бикова К.І., Давидок Л.В., Статівка В.І.) видавництво «Зодіак-Еко».

Підручник є подовженням серії підручників для учнів 5-8 класів для загальноосвітніх навчальних закладів з навчання мовами національних меншин. Одиницею організації змісту підручника є параграф. Теорія мови подається індуктивним шляхом: матеріали для спостережень, питання до них, висновки, що оформлюються у вигляді визначень та правил. Теоретичні положення ілюструються прикладами. Система вправ кожного параграфу відповідає етапам засвоєння знань. Кожний розділ завершується узагальнюючими матеріалами. Підручник насичений високохудожніми текстами, які сприяють реалізації культурологічної лінії. Матеріал підручника допомагає учням краще розуміти красу слова, наштовхує його на самостійний шлях пізнання, осмислення та відбору необхідної інформації, розвитку творчих здібностей, організації самоосвіти. У текстах підручників ретельно продумані форми викладу навчального матеріалу, доступні та науково обгрунтовані коментарі. Ілюстративний матеріал яскравий, цікавий, методично доцільний, естетично витриманий.

Російська мова (авт. Михайлівська Г.О., Пашківська Н.А., Корсаков В.О., Барабашова О.В., Камишанська О.Ю.) видавництво «Освіта».

Розподіл програмового матеріалу в підручнику мотивований як з лінгвістичної, так і з методичної точок зору. Він укладено в систему, яка забезпечує його засвоєння: спочатку актуалізуються знання, здобуті у попередніх класах або на попередніх уроках, потім йдуть теоретичні висновки; далі – вправи на знаходження мовних одиниць, що вивчаються, в тексті, на виразне читання тощо. Вправи різноманітні та відповідають інтересам учнів 9 класу. Домашні завдання обов'язково спираються на те, що було вивчено на уроці. Учень може опанувати матеріал не тільки під керівництвом учителя, а й самостійно.

У підручнику присутній цікавий, пізнавальний, довідковий матеріал, відображено міжпредметні зв'язки.

Російська мова (авт. Рудяков О.М., Фролова Т.Я.), видавництво «Грамота».

У підручнику реалізується текстоцентричний підхід (текст є основою для закріплення навчального матеріалу та для розвитку творчого потенціалу учнів.) Цьому сприяють також різні види вправ та рубрик. Матеріал з розвитку мовлення наданий пропорційно між мовними темами.

Література (російська та зарубіжна) (авт. Бітківська Г.В.), видавництво «Грамота».

Підручник містить вступ та п'ять розділів, в яких подано необхідний для засвоєння учнями програмовий матеріал. У підручнику запропоновано систему завдань та запитань, що допомагають розкриттю естетичних особливостей художніх текстів, формуванню в учнів читачької компетенції. Цьому сприяють також такі рубрики, як «Літературная гостиния», «Актуальная цитата» та ін. Використано цікаві відомості для розкриття зв'язків російських та зарубіжних письменників з Україною.

Література (російська та зарубіжна) (авт. Волошук Є.В.), видавництво «Генеза».

В основу концепції підручника закладено систему принципів та прийомів, що розроблені автором у попередніх підручниках для 7 і 8 класів. Головним у цій системі є принцип різноаспектної контекстуалізації передбачених програмою літературних творів, який реалізується завдяки комплексу додаткових рубрик: «Консультація професора Филологова»(про різні літературознавчі питання); «Комментарий профессора Архивайкина»(цікава інформація історико-літературного типу), «Арт-салон»(надаються відомості про живопис, скульптуру, архітектуру, музику, кіно, театр та інші види мистецтва). Розроблено систему питань та завдань творчого, дослідницького характеру. Введено рубрику «Практикум», у рамках якої учні на матеріалі невеликих текстувальних ілюстрацій аналізують художні твори.

Література (російська та зарубіжна) (авт. Ісаєва О.О., Клименко Ж.В., Мельник А.О.), видавництво «Прем'єр».

Підручник структурований на розділи, де надається основний матеріал та додатковий. Створено різноманітні рубрики, які спрямовані на системне та творче сприйняття навчального матеріалу. Методичний апарат підручника дає можливість забезпечувати передбачені навчальними програмами освітні результати, здійснювати диференційоване навчання, розвивати в учнів вміння зіставляти і аналізувати, узагальнювати і робити власні аргументовані висновки щодо прочитаного.

У підручнику представлено літературу певної епохи, творчість окремого письменника в широкому культурному контексті. Матеріали щодо міжпредметних зв'язків, відсилання учнів до контексту української літератури, заглиблення в творчу лабораторію майстрів слова, використання завдань проблемно-пошукового характеру – все це скеровано на продуктивну роботу учнів, інтересу до уроків літератури.

З навчанням угорською мовою:

Українська мова (авт. Скаканді В.М., Осадча Н.М., Олексій С.М., Добушовська О.І.), видавництво «Світ».

Підручник містить систематизований навчальний матеріал з синтаксису та пунктуації простого і складного речення. У підручнику, враховуючи вікові особливості учнів 9 класу, використано різноманітні усні та письмові вправи, різної складності творчі завдання, вправи на спостереження, порівняння, редагування, переклади з угорської на українську мову і навпаки. Поряд із завданнями аналітичного характеру введено завдання конструктивні (розділи «Значення освіти в житті людини», «Визначні постаті національної культури», «Народні та релігійні свята» та ін.)

До підручника додається термінологічний словник, подано переклади назв параграфів та текстів, додано словнички до окремих завдань або розділів, а також перекладний українсько-угорський словник.

Угорська мова (авт. Лотор-Пердук О.К., Браун Є.Л.) видавництво «Світ».

Навчальний матеріал підручника спрямований на розвиток вмінь та навичок мовлення, розуміння і складання текстів. Вправи на розуміння і складання текстів подаються не тільки на початку навчального року, а пропорційно розподілено в усьому навчальному матеріалі, доповнюючи мовознавчу частину матеріалу. Особливе місце займають вправи для розвитку навичок розуміння тексту.

Запитання, завдання і вправи в кінці кожного розділу сприяють повторенню, систематизації вивченого.

Література (угорська та зарубіжна) (О.О. Дебречені), видавництво «Світ».

Теми підручника тісно пов'язані з іншими предметами, в тому числі з мистецтвом, музикою та історією. У підручнику дохідливо подано основні поняття теорії літератури. Наукова база підручника сприяє розвитку творчих здібностей, навичок самоосвіти, інтересу учнів до літератури.

Ілюстративний матеріал підручника містить як портрети авторів, так і художні твори різних епох, які розглядаються в ньому. Наявність у тексті цих репродукцій сприятиме пізнанню учнями художніх творів в контексті з іншими видами мистецтв.

З навчанням польської мовою:

Польська мова (авт.Іванова М.С.), видавництво «Світ».

Підручник є концептуальним продовженням системи підручників для учнів 5-8 класів загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням польської мовою.

У підручнику поєднано традиційний і сучасні підходи до вивчення польської мови. Навчальний матеріал викладено у доступній формі, супроводжується таблицями і схемами, які полегшують його сприймання.

Зміст навчального матеріалу має практичне спрямування, формує в учнів здатність використовувати здобуті знання в навчальних і життєвих ситуаціях для вирішення різноманітних практичних проблем (як писати реферат, промову, вести нотатки, оформлювати ділові папери). Вправи і завдання, надані в підручнику, розраховані на інтерактивні методи роботи в групах.

Література (польська та зарубіжна) (авт Лебедь Р.К.) видавництво «Світ».

Розділи підручника укладено відповідно до хронології історичних епох: Давні віки, Середньовіччя, Відродження, Барокко і Просвітництво. Для кращого розуміння змісту та будови твору до них подано запитання і завдання, тематичні вправи, пояснення важкозрозумілих слів, надається зразок аналізу тексту. Кожен розділ завершується тематичними запитаннями для перевірки знань учнів. Підручник доповнено словником літературних термінів.

З навчанням румунської мовою:

Українська мова (авт. Гуиванюк Н.В.), видавництво «Світ».

Підручник містить систематизований виклад навчального матеріалу. Він побудований на засадах комунікативно-діяльнісного підходу і забезпечує мотиваційну й розвивальну функцію навчання. Послідовно у підручнику використано метод зіставлення явищ української мови з рідною мовою учнів - румунською (переклад мовознавчих термінів та понять, надано пояснення щодо відмінності у граматичних системах обох мов, вправи та завдання на переклад з української мови румунською і навпаки). У кінці підручника є методичні поради учням до написання твору, переказу та контрольного диктанту з української мови, двомовні словнички. Комунікативна спрямованість є визначальною для вправ і завдань, присвячених розвитку усного розмовного мовлення. У підручнику вміщено тести різних рівнів. Вони спрямовані на самоконтроль знань учнів і підготовку до загальнодержавного тестування.

Багато вправ і завдань розраховано на інтерактивні методи роботи в групах; уведено рубрику «Хвилинка відпочинку», що містить мовні загадки, кросворди, акровірші тощо. Ілюстративний матеріал до вправ та тексти для розвитку зв'язного мовлення мають українознавчий характер.

Румунська мова (авт. С.Г.Криган) видавництво «Букрек».

Навчальний матеріал підручника реалізує основні змістові лінії програми: мовну, мовленнєву, соціокультурну і діяльнісну.

Завдяки рубриці «Пригадай» простежується постійний зв'язок із раніше вивченим навчальним матеріалом.

Для кращого сприйняття учнями змісту навчального матеріалу у підручнику вміщено схеми, узагальнюючі таблиці.

Література (румунська та зарубіжна) (авт О.Г.Чернова, І.В.Лучак), видавництво «Світ».

Зміст навчального матеріалу підручника структуровано у 7 розділів. Кожен розділ розпочинається літературознавчою статтею про особливості жанру, біографічні відомості про автора, далі подаються уривки з художніх творів, що супроводжуються коментарем.

Вміщені в підручнику завдання репродуктивного і творчого характеру сприяють виробленню в учнів вміння аналізувати та інтерпретувати зміст твору, співвідносити порушені у творі проблеми з власним життєвим досвідом.

З навчанням молдовської мовою:

Молдовська мова (авт. Кьося В.В., Фетеску Л.І.), видавництво «Астропринт».

У змісті навчального матеріалу підручника використовуються різноманітні за стилем, жанром тексти.

Запропонована система завдань має конструктивний, синтетичний, аналітичний і творчий характер. У підручнику використовуються прийоми інтерактивного навчання.

Можливість здійснення учнями самостійної навчальної діяльності забезпечується наявністю схем, завдань для самоконтролю, пам'яток, словників тощо.

Література (молдовська та зарубіжна) (авт. Кьося В.В., Фетеску Л.І.), видавництво «Астропринт».

У змісті матеріалу підручника прослідковується реалізація розділу навчальної програми «Літературні паралелі». Конкретний художній твір розглядається в порівнянні з аналогічними творами молдовських письменників та письменників інших країн. Таким чином реалізуються внутрішньолітературні та міжлітературні зв'язки, що сприяє формуванню в учнів уявлення про літературний твір як явище національної культури та певної історико-літературної доби.

Наявна система завдань спонукає учнів до аналізу та узагальнення не тільки літературного процесу або твору, а й власного життєвого досвіду.

З навчанням кримськотатарської мовою:

Кримськотатарська мова (авт. А.М. Меметов, Л.А.Алієва, Е.С.Акмоллаєв), видавництво «Кримнавчдержпедвидав».

Зміст навчального матеріалу підручника викладено поурочно та урізноманітно схемами, узагальнюючими таблицями, пам'ятками.

Рубрики: «Вивчи правило!», «Повтори правило!», «Застосуй правило!», «Дай відповідь на запитання!», «Домашнє завдання!» спонукають учнів до закріплення навчального матеріалу шляхом самостійної роботи.

Література (кримськотатарська та зарубіжна) (авт. А. Кокієва) видавництво «Кримнавчдержпедвидав».

Зміст навчального матеріалу підручника забезпечує засвоєння основних теоретико-літературних понять, формує вміння оперувати цими поняттями в процесі опрацювання оригінального і перекладного художніх текстів.

Завдання на закріплення змістового матеріалу надають можливість здійснення диференційованого навчання, ефективної організації навчальної діяльності учнів з різними здібностями і навчальними можливостями.

Важливо відзначити, що в цілому зберігаються загальні принципові підходи до оцінювання навчальних досягнень з мови, яке передусім має бути спрямоване на перевірку уміння учнів користуватися нею (а також усіма видами мовленнєвої діяльності) для реалізації комунікативної функції. Належна увага має приділятися формуванню знань про мову та мовних (правописних) умінь і навичок, що важливо і для практики користування мовою, і для загального розвитку школярів.

Певні зміни у критеріях стосуються підходів до тематичної оцінки, яка визначає рівень опанування учнями тієї чи іншої мовної теми (звуки і букви, частини мови, просте речення тощо). Фронтальною формою перевірки результатів навчання з цього аспекту мовного курсу є *перевірна робота з теми*, яка складається із завдань тестового характеру (кількість таких робіт визначена критеріями). Оцінки за цю роботу виставляють у класному журналі з позначенням дати її виконання. Окрім того, здійснюється *поточне оцінювання* успіхів учня у засвоєнні мовного матеріалу, і його результати враховуються у виведенні тематичної оцінки. Підсумкова тематична оцінка виставляється наприкінці семестру в окрему колонку без дати з позначкою «тематична оцінка».

Деяко змінено також кількість перевірок, що стосуються навчальної діяльності учнів, зокрема фронтальні контрольні роботи з аудіювання та читання мовчки здійснюються лише один раз на рік наприкінці другого семестру.

Вчителі **української мови загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням мовами національних меншин** мають користуватися загальними критеріями оцінювання навчальних досягнень учнів з української мови для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням українською мовою (див. «Інформаційний збірник МОН України» №№ 19-21, 2008).

Зазначені загальні підходи до оцінювання навчальних досягнень учнів з **мов національних меншин** модифікуються залежно від типу мовного курсу, а саме:

- для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням мовою національних меншин;
- для загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою навчання (початок вивчення мов національних меншин з 1 класу);
- для загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою навчання (початок вивчення мов національних меншин з 5 класу).

Відмінності між варіантами мовних курсів полягають у обсягах і рівнях складності текстів, що пропонуються для слухання, читання, переказування, списування чи диктанту; в обсязі висловлювань, які складають учні. Окрім того, зазначені варіанти відрізняються видами мовленнєвої діяльності, які перевіряються у тому чи іншому класі. Наприклад, письмовий твір як перевірна робота у школах з навчанням мовою національних меншин пропонується з 7 класу, а у школах з українською мовою навчання (початок вивчення мов національних меншин з 5 класу) – з 9 класу.

Окрім того, для перевірки правопису у різних варіантах курсу застосовують різні види перевірок робіт по класах (списування, зорово-слуховий диктант, слуховий диктант).

Перелік перевірок робіт за різними варіантами курсу мови подано в наступних таблицях:

Для шкіл з навчанням мовою національних меншин

Параметри Перевірки	5 кл.		6 кл.		7 кл.		8 кл.		9 кл.		10 кл.		11 кл.		12 кл.	
	I	II	I	II	I	II	I	II	I	II	I	II	I	II	I	II
<i>Знання з мови та мовні вміння</i>	4	4	3	3	3	3	3	3	3	3	1	1	1	1	1	1
<i>Аудіювання</i>	-	1	-	1	-	1	-	1	-	1	-	1	-	1	-	1
<i>Говоріння:</i>																
<i>Діалог</i>	-	1*	-	1*	-	1*	-	1*	1*	1*	-	-	-	-	-	-
<i>усний переказ</i>	-	1*	-	1*	-	1*	-	1*	-	1*	-	1*	-	1*	-	1*
<i>усний твір</i>	-	1*	-	1*	-	1*	-	1*	-	1*	-	1*	-	1*	-	1*
<i>Читання:</i>																
<i>Мовчки</i>	-	1	-	1	-	1	-	1	-	1	-	1	-	1	-	1
<i>Вголос</i>	-	1*	-	1*	-	1*	-	1*	-	1*	-	-	-	-	-	-
<i>Письмо:</i>																
<i>слуховий диктант</i>	-	1	-	1	-	1	-	1	1	1	1	1	1	1	1	1
<i>зорово-слуховий диктант</i>	-	-	-	-	1	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-
<i>списування</i>	1	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
<i>Письмовий переказ</i>	-	1	-	1	1	-	1	-	1	-	1	-	1	-	1	-
<i>Письмовий твір</i>	-	-	-	-	-	1	-	1	-	1	-	1	-	1	-	1
Загальна кількість показників, на основі яких виводиться загальний бал																
	6	12	4	11	5	11	5	11	6	11	3	7	3	7	3	7

* Види діяльності, перевірка яких здійснюється індивідуально протягом року; для них не виділяються окремі уроки.

Для шкіл з українською мовою навчання (початок вивчення мов національних меншин з 1 класу)

Параметри Перевірки	5 кл.		6 кл.		7 кл.		8 кл.		9 кл.		10 кл.		11 кл.		12 кл.	
	I	II	I	II	I	II	I	II	I	II	I	II	I	II	I	II
<i>Знання з мови та мовні вміння</i>	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	1	1	1	1	1	1
<i>Аудіювання</i>	-	1	-	1	-	1	-	1	-	1	-	1	-	1	-	1
<i>Говоріння:</i>																
<i>Діалог</i>	-	1*	-	1*	-	1*	-	1*	-	1*	-	-	-	-	-	-
<i>усний переказ</i>	-	1*	-	1*	-	1*	-	1*	-	1*	-	1*	-	1*	-	1*
<i>усний твір</i>	-	1*	-	1*	-	1*	-	1*	-	1*	-	1*	-	1*	-	1*
<i>Читання:</i>																
<i>Вголос</i>	-	1*	-	1*	-	1*	-	1*	-	1*	-	-	-	-	-	-
<i>Мовчки</i>	-	1	-	1	-	1	-	1	-	1	-	1	-	1	-	1
<i>Письмо:</i>																
<i>списування</i>	1	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
<i>зорово-слуховий диктант</i>	-	1	-	1	1	-	1	-	1	-	1	-	1	-	1	-
<i>Слуховий диктант</i>	-	-	-	-	-	1	-	1	-	1	-	1	-	1	-	1
<i>Письмовий переказ</i>	-	1	-	1	-	1	-	1	-	1	-	-	-	-	-	-
<i>Письмовий твір</i>	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	1	-	1
Загальна кількість показників, на основі яких виводиться загальний бал																
	3	10	3	10	3	10	3	10	3	10	2	7	2	7	2	7

Для шкіл з українською мовою навчання (початок вивчення мов національних меншин з 5 класу як предмета):

Параметри Перевірки	5 кл.		6 кл.		7 кл.		8 кл.		9 кл.		10 кл.		11 кл.		12 кл.	
	I	II	I	II	I	II	I	II	I	II	I	II	I	II	I	II
<i>Знання з мови та мовні вміння</i>	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	1	1	1	1	1	1
<i>Аудіювання</i>	-	1	-	1	-	1	-	1	-	1	-	1	-	1	-	1
<i>Говоріння:</i>																
<i>Діалог</i>	-	1*	-	1*	-	1*	-	1*	-	1*	-	-	-	-	-	-
<i>усний переказ</i>	-	1*	-	1*	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
<i>усний твір</i>	-	-	-	-	-	1*	-	1*	-	1*	-	1*	-	1*	-	1*
<i>Читання:</i>																
<i>Вголос</i>	-	1*	-	1*	-	1*	-	1*	-	1*	-	-	-	-	-	-
<i>Мовчки</i>	-	1	-	1	-	1	-	1	-	1	-	1	-	1	-	1
<i>Письмо:</i>																
<i>Списування</i>	1	1	1	1	1	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-
<i>зорово-слуховий диктант</i>	-	-	-	-	-	1	-	1	1	-	1	-	1	-	1	-
<i>слуховий диктант</i>	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	1	-	1	-	1
<i>Письмовий переказ</i>	-	-	-	-	-	1	-	1	-	1	-	1	-	1	-	1
Загальна кількість показників, на основі яких виводиться загальний бал																
	3	8	3	8	3	9	3	9	3	9	2	6	2	6	2	6

Ведення зошитів оцінюється щомісяця протягом семестру і вважається поточною оцінкою. Під час перевірки зошитів урахується наявність різних видів роботи, грамотність, охайність, уміння правильно оформити роботи.

Для роботи можна використовувати наступні ресурси мережі Інтернет:

Бібліотека Мошкова (вітчизняна та зарубіжна проза, поезія, філософська література) - <http://www.lib.ru/>;

електронна бібліотека класичної літератури – <http://www.klassikf.ru/>;

Весна. Словник - <http://www.slovnvk.org/> – літературно-критичні матеріали;

Національна бібліотека України ім.В.Вернадського - [http://www.nbuv.gov.ua](http://www.nbuv.gov.ua;); Національна парламентська бібліотека України – <http://www.nplu.kiev.ua/>;

Національна Спілка письменників України - <http://www.nspu.kiev.ua>